

OHTO MANNINEN

Välirauha – olemassaolon säilyttämiseksi

Professori Ohto Mannisen arvio ratkaisuisista talvisodan rauhaa solmittaessa.

■ Nostaessaan taas talvisotatulkitantansa keskustelun alaiseksi (*Haik* 4/2003, 569–576) Heikki Ylikangas viittaa mm. ”julistukseen”, että ”lähdepoija on hatara”. Ns. suuressa talvisotakeskustelussa, kehuessani Ylikankaan tulkinnan tehokkuutta, taisin lausua tuon suuntaista, ja minun täytynee omalta osaltani vastata ”huutoon”. Lähteissä ei toki sinänsä ole vikaa, mutta niiden tarkastelu lähdekriittisesti horjuttaa tulkintaa. Kuten Ylikangas on painottanut, olisi tärkeää, että selitys kattaisi faktat.

Ylikankaan tulkinta on johdonmukainen linja, joka edellyttää, että Suomen pääministeri Ryti ja ulkoministeri Tanner olisivat talvisodan alusta alkaen – ja asettaessaan raskaan rauhan länsiavun edelle – olleet vakuuttuneita siitä, että Saksa voittaisi alkaneen suursodan. Heidän kantansa olisi ratkaissut marsalkka Göringin viestin herättämä revanssivoive.

Barbarossa-päätös?

Ylikangas sai alusta asti tulkinnalleen vastustusta esittämällä otsikointia myöten (”Tiedettiinkö Suomessa Barbarossa-suunnitel-

masta”), että Göring olisi professori T. M. Kivimäelle luvannut, että Saksa lyhyen ajan kuluttua aloittaisi sodan Neuvostoliittoa vastaan, mikä olisi taannut Suomelle takaisin nyt rauhanteossa menetettävät alueet. Se, että Göring olisi helmikuussa 1940 voinut kertoa kesällä 1941 toteutuneesta Barbarossa-hyökkäyksestä, on kumottu vakuuttavasti.¹ Saksalla ei ollut vielä mitään konkreettisia suunnitelmia hyökätä Neuvostoliittoon. Hyökkäys ei ollut mahdollinen ennen kuin länsirintamalla olisi saatu voitto tai kompromissirauha. Hitler ottikin Neuvostoliiton hyökkäyksen puheeksi vasta Pariisin valtauksen jälkeen. Muunlaisesta ei lähteistä ole löytynyt mainintoja.

Toinen ongelma on, olisiko Göring paljastanut suomalaisille Hitlerin ratkaisun, mikäli tämä olisi (Ylikankaan edellyttämällä tavalla) pienimmässä sisäpiirissä sellaisen jo tehnyt?

Kivimäen vieraillessa Berliinissä Hitler todella teki tärkeän ratkaisun. Hän päätti miehittää Norjan (ja Tanskan) satamat, ennen kuin länsivallat sinne saapuisivat. Sotaretken syy oli saksalaisen sotilasjohdon käsityksen mukaan Altmark-välikohtaus 16/17.2. Norjan vesillä, mutta tietysti länsivaltain suunnitelma Skandinaviaan liittyi samaan asiaan. Sen torjumiseen kuului Ruotsin ja Suomen vakuuttaminen siitä, että Saksa iskisi länsivaltain apuretkikuntaan ilmapuimillaan. Tätä painotti Göringin viesti ja tämä jäi viestistä hallituksen jäsenten mieleen.

On huomattava, että Suomen pohjoisosan käyttämisestä Neuvostoliiton-hyökkäykseen ei Saksassa vielä ollut ajatusta. Voidaan päätellä, että kesällä 1940

alkanut ”taistelu nikkelistä” kiinnitti huomion napapiirille. Miksi sitten ”Suomen tuntija” (Ylikangas 573) von Falkenhorst kävi Hitlerin luona 21.2.? Syy oli se, että hän oli ainoa kenraali, jolla oli kokemusta merikulentetuksin aloitetusta sotatoimesta. Falkenhorst oli ollut edellisessä suursodassa Baltiassa ja Suomessa, meren takana. Tässä oli siis tärkeää se, että Norjan-retki tapahtui meritse. Falkenhorst on itse kertonut käynnistään Hitlerin luona ja kertomusta vahvistavat Keitelin kertomus ja Jodlin muistiinpanot. Keskustelussa puhuttiin vain Norjan sotaretken suorittamistavasta.²

Mitä Göring viestitti Suomelle?

Göringin viestin sisällöstä on talvisodan lähteissä varsin yhtenäinen kuva. Kivimäki kertoi hallituksen kokouksessa 28.2.1940 pöytäkirjan mukaan mm. seuraavan:

”Eikä salattu, että Saksa tulee tekemään kaikkensa estääkseen ranskalaisten ja englantilaisten joukkojen toimintaa täällä ja kuljetusta tänne. Sillä vaikka ne puhuvat Suomen auttamisesta, on niiden päätarkoitus vahingoittaa Saksaa, m.m. estämällä malminvienti. Kun todetaan, että täällä on länsivaltojen varsinaisia joukkoja, Saksa tulee lähettämään lentolaivueen niitä vastaan. Ruotsin on pakko estää heidän läpikulkunsa. Jää vain kolmas mahdollisuus. Suomen on viisainta tehdä rauha millä ehdoilla hyvänsä ja odottaa suursodan loppua, jolloin kaikki palautetaan entiselleen, voitti sodan kumpi puoli hyvänsä.”

Vastaavasti Göring oli puhunut muillekin. Suomen asiainhoitajana Tukholmassa toiminut Eljas Erkko väitti 22.2. Englannin Tukholman-lähettiläälle, että Göringin ruotsalaiset ja tanskalaiset emissaarit ”vähintään kerran viikossa” yllyttivät suomalaisia tekemään rauhan ja luovuttamaan Hangon. Göring kuulemma perusteli tätä sillä, että ”sodan päättyessä voitokas Saksa palauttaa sen Suomelle.” Viimeksi 21.2. oli Göringiltä tullut tällainen viesti.³

On siis tulkittavissa Göringin luvanneen

Saksan suursodan päätyttyä ajavan asiat siihen, että Suomi saisi luovutetut alueet takaisin.⁴ Sen pitemmälle menevään tulkintaan varsinaiset lähteet eivät jousta.

Konspiratiivinen tulkinta

Ylikankaan edellä mainittu tulkinta Barbarossa-hyökkäyksen paljastamisesta perustuu jääkärieverstiluutnantti Ragnar Nordströmin muistelmiin (*Voitto tai kuolema*, 1996). Niiden mukaan Göring oli Kivimäelle eteisessä lähtiäisiksi sanonut: ”Muistakaa, että teidän on tehtävä rauha millä ehdoin tahansa. Takaan, että kun lyhyen ajan kuluttua lähemme sotaan Venäjää vastaan, saatte kaiken takaisin korkoineen.” Omassa kirjassaan (*Suomalaisen poliitikon muistelmat* 1965) Kivimäki muistelee Göringin maininneen, ”että Saksan voitettua sodan saisimme koron kanssa takaisin sen, mitä menettäisimme”. Kivimäen muisti alkoi muistelmia kirjoitettaessa jo pettää, ja hänen tekstinsä perustui Nordströmin käsikirjoitukseen.⁵ Tämä riittää selittämään ainakin korkoineen-sanan käytön molemmissa kirjoissa.

Nordströmin muistama on seikkaperäisempi kuin ajan lähteet, ja näyttäisi, että hänellä oli paras tieto Göringin ja Kivimäen kohtaamisesta. Mutta hänhän ei ollut paikalla. Aivan tuorekaan muistikuva ei voinut olla, sillä Nordströminkin muistaa Kivi-

1. Esim. Mauno Jokipii ”Mitä Göring tarkoitti helmikuussa 1940?”, *Kanava* 6/2000, 373–377.

2. *Nazi Conspiracy and Aggression, IV* (1946), 385, ja *Supplement B* (1948), 1289, 1534–1547.

3. V.A.I. Malletin muistio 22.2.1940, Olli Vehviläisen yst. tiedonanto.

4. Saman vaikutelman kuin pöytäkirjanpitäjä sai muistiinpanojensa mukaan puolustusministeri Juho Niukkanen: ”Saksassa vakuuttavat, että lopullisessa rauhassa myös Saksa tulee vaatimaan Suomen itsenäisyyttä.” – Ulkopoliitikan sisäpiirissä ollut ministeri J.K. Paasikivi kirjoitti samasta: ”Suomen on nyt tehtävä rauha millä ehdoilla tahansa. Sodan loputtua korjataan asiat.” – Kansanedustaja Urho Kekkonen kirjasi seuraavana päivänä (29.2.) eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa Tannerin puheenvuorosta muistiin: ”Kun Saksa voittaa, voivat he pitää Venäjän kurissa”.

5. Raimo-R. Nordströmin yst. tieto 23.3.2000. – Nordström kirjoitti muistelmiensa varhaisimman version 1940-luvun lopulla Ruotsissa. Kirjan syntyprosessi oli pitkä, ja käsikirjoitus oli varsin pitkään Nordströmin kassakaapissa (Lauri Hyvämäen yst. tieto 1977).

mäen puhuneen hänelle Tukholmasta puhelimessa ”peitellyin sanoin”.⁶ Olisiko mukaan tullut myöhempien tapahtumien vaikutusta?

Vuoden kuluttua valtakunnanmarsalkka Göring tilitti kenraalimajuri Paavo Talvelalle (18.12.1940) tuntojaan talvisodan aikana. Hän ei maininnut puhuneensa Saksan hyökkäyksestä Neuvostoliittoon mutta käytti kylä rempseä kieltä: ”Minkä Venäjän karhu Suomesta nielaiseekin, sen se vastaisuudessa oksentaa takaisin”. Nyt Göringillä oli tiedossaan puolen vuoden kuluttua alkava hyökkäys, helmikuussa 1940 ei ollut.

Tiedämme, että Ragnar Nordström oli 1940–41 melko vilkkaissa yhteyksissä sekä Kivimäkeen että Talvelaan. Hän kuuli siis molempien kertomukset. Käsitykseni on, että Nordström on myöhemmin ajatuksiinsa yhdistänyt ne viestit, joita Kivimäki toi joulukuussa 1939 ja helmikuussa 1940, sen viestin, jonka Talvela toi joulukuussa 1940 sekä Talvelan käynnin jälkeen tihentyneet huhut Saksan hyökkäyksestä ”lyhyen ajan kuluttua”.

Sisälsipä Göringin viesti lupauksen sodasta tai ei, se vahvisti niitä huhuja, joita Saksassa silloin liikkui. Lähettiläs Wuorimaa (Ylikangas 574) raportoi 4.2. Saksan sotilaspiireistä, että Saksa tulee lännen voitettuaan kääntymään itää vastaan ja järjestämään olot siellä uudelleen.

Voisi kuvitella, että Göring olisi vihjannut Kivimäelle tulevaisuudesta samaan tapaan kuin Saksan Helsingin-sotilasasiamies Horst Rössing Ruotsin sotilasasiamiehelle: ”Ganz vertraulich sage Ich Ihnen – – dass es meiner Ansicht nach gar nicht unmöglich ist, dass unsere Waffen noch einmal gegen Osten gerichtet werden”.⁷ Myös suomalaisille on asiakirjojen mukaan sanottu näin, kuten ilmenee varusteluministeri V. A. Kotilaisen puheenvuorosta 3.3.: ”Siltä taholta on huomautettu, että tulee vielä aika, jolloin Saksan ja Venäjän suhde on toinen kuin nyt.”

Ei saa unohtaa sitäkään, että Göring ilmeisesti itse talvella 1940 laskeskeli, että Saksa voisi saada kätensä vapaiksi puolesa vuodessa. Tähän viittaa se, että hänen ja suomalaisten ystävä, asekauppias Veltjens

25.1.1940 sanoi, että Suomen oli kestävä ainakin heinäkuuhun asti, joko vastarinnalla tai välitysrauhan avulla.⁸ Hieman Nordströmin tekstistä tinkimällä päästään hypoteettiseen Göringin viestiin: Saksa voi palauttaa Suomen menetykset ehkä jo kesällä. Tämän hän saattoi sanoa omana toiveikkaina näkemyksenään.

Avunantosopimuksen torjuminen ei liittynyt Göringiin

Ylikankaan päättelyn ratkaiseva tekijä on Suomen hallituksen päätyminen rauhanteon kannalle ja sen tukena on katkelmia hallituksen keskusteluista (25.2., 28.2., 9.3. ja 12.3.). Kun nämä katkelmat yhdistetään uudelleen yhteyksiinsä, voidaan piirtää toisenkinlainen kuva.

Ylikangas (574) väittää, että hänen siteeraamansa Rytin ja Tannerin kannanotot 25.–29.2. olivat yhtäpitäviä Göringin viestin sisällön kanssa. Näin ei kuitenkaan ole konspiratiivisen tulkinnan kannalta.

Ylikankaan tulkinnassa on keskeisessä asemassa Rytin ja Tannerin kielteisyys 25.2. Neuvostoliiton vaatimaan sotilassopimukseen. Heidän viittauksensa Neuvostoliiton ja Saksan sodan mahdollisuuteen on tässä syytä toistaa. Ryti katsoi, että Neuvostoliiton ja Suomen puolustus sopimus ”johtaisi meidät sotaan Saksaa vastaan, sillä sen ja Neuvostoliiton ystävyys ei ole kestävä”. Tannerin puheenvuorossa oli aikakin määriteltä: ”Avunantosopimus on paljon vaarallisempi. Siihen ei missään tapauksessa pitäisi suostua. Se sitoisi meitä kovasti, jonkin ajan päästä kenties Saksaa vastaan.”

Niin ajatteluttavia kuin nuo viittaukset nykyisin ovatkin, ratkaisevaa on, ettei Göringin terveisillä voinut olla yhteyttä niihin. Kokouksessa 25.2. (klo 15.15 alkaen) käytettävissä olleessa Kivimäen sähkeessä ei näet lupailtu sodan aloittamisella:

”Täysin varma siitä, ettei [Saksa] pane esteitä R[uotsi]n virallisellekaan avulle, jos E[nglanti] & R[anska] poissa. Ei ole varoitannut R[uotsi]n mukaan lähtemistä a l’Espagne eikä vapaaehtoisia muualtakaan. Toinen asia, jos toisten vakinaiset joukot, jolloin

sota luultava. Kehoittaa rauhantekoon, koska kaukaisempien apu tehoton. Saada kehoittamaan Saksaa välittämään”.

Pöytäkirjassa Kivimäestä mainitaan nimenomaan, että ”hänen piti eilen tulla Suomeen, mutta istuu kulkuyhteyksien keskeytymisen takia vielä Berliinissä”. Tukholmaan asti Kivimäki pääsi ilmeisesti 26.2. Siellä hänellä oli ensimmäinen mahdollisuus tuoda terveiset. Hän kertoi hotellihuoneessa yöllä 26/27.2. Tannerille ja asiainhoitaja Erkolle Saksan kuulumisiaan:

”Kaikki, jotka hän oli tavannut, olivat kehoittaneet tekemään rauhan ankarillakin ehdoilla.”

Rankan neuvottelupäivän jälkeen Tanner iltapäivällä lähti Suomeen, Kivimäen keralta. Sen aikaisessa lentokoneessa ei keskustelu tainnut olla helppoa, mutta illalla autotatkalla Turusta Helsinkiin kuuntelu oli helpompaa:

”[Kivimäki] oli kovin puheliaalla tuulella ja oli päättävästi rauhanteon kannalla. Hänen mielestään ei ollut mitään muuta mahdollisuutta, ellemmme haluaisi joutua täydelliseen häviöön.”⁹

Nuo 25.2. käytetyt puheenvuorot eivät siis voineet viitata Saksan lupailuun sodan aloittamisesta lähiaikoina. Mitä ne merkitsivät? Puolustusliittosopimus olisi vienyt Suomen samaan sidottuun asemaan kuin Viro, Latvia ja Liettua, Neuvostoliiton protektoraatiksi. Silloin Suomi olisi voinut joutua sotaan maata vastaan, joka – kun länsivallat eivät pääsisi Pohjolaan – olisi Suomen ainoa mahdollinen vaikutusvaltainen tuki. Tämä ajattelu ei ollut uutta helmikuussa 1940. Vastaavasti oli sotilasliitosta kieltäytytty lokakuussa 1939. – Neuvostoliitto ei sitten maaliskuussa 1940 pitänyt kiinni liittovaatimuksestaan ja viittaukset Neuvostoliiton (?) mahdolliseen hyökkäykseen Saksaa vastaan katosivat Suomen hallituksen keskusteluista.

Tannerin salaamisvaatimus (25.2., Ylikangas 572) ei suinkaan ollut konspiratiivista

sodan valmistelua. Perusteena oli – kuten Tanner selvästi sanoi –, että uutinen rauhaneuvotteluista olisi ollut vaarallinen niin ulkomaiden kannan kuin rintaman kestämissenkin kannalta.

Ryтин ehdotus, että Stalinille muistutettaisiin väkivaltarauhan aiheuttavan Suomessa revanssihengen, oli järkevä argumentti rauhaa ajettaessa, eikä sillä ollut yhteyttä Göringin viestiin. Asia selviää, kun tiedetään asian yhteys rauhankampanjaan, jolla Norjan ulkoministeri Koht oli jo pitkään yrittänyt Moskovaan vaikuttaa.¹⁰ Revanssiennuste oli siis vain lisäsävyä kampanjassa ”isä aurinkoisen” ja pienten kansojen ystävyystiedestä.

Entä olivatko Ryti ja Tanner ”alusta alkaen” epäilleet länsivaltain voittoa (Ylikangas 574)? Lähes koko ajan näiden ministerien arvio länsivaltain avun perillepääsystä oli toki pessimistinen. Todisteeksi lännen voittoon uskomisesta ei tietenkään riitä yleinen näkemys Rydin ja Tannerin demokraattiamyönteisyydestä. Hieman painavampaa taitaa olla se, että Ryti Saksan suurimman mahtavuuden aikana laskeskeli, että Saksa ei voi voittaa suursotaa. Kun päinvastaiseenkin viittaavat lausunnot puuttuvat, täytyy antaa suuri arvo Rytin yhdelle lausumalle keskeisiltä helmikuun 1940 päiviltä. J. O. Söderhjelm on kirjoittanut saaneensa kokouksessa 12.2. Rydin kannatuksen mielipiteelleen länsivaltain voitosta: ”Ryti (till mig) tror också att västmakterna vinna kriget, men när?” Ylikangas (575) olettaa, että tämä merkintä olisi muistelmafontteinen, mutta ilman vakuuttavia vastatodistuksia en voi muuta kuin katsoa sen alkuperäiseksi. –

6. Nordström (1996), 246.

7. Krigsarkivet, Kempffska samlingen Ö I 3, 19.2.40 Adlercreutzille.

8. SArk 2139/29, Sundman 26.1.40 PM ulk.tstolle.

9. Väinö Tanner (1951) *Olin ulkoministerinä talvisodan aikana*, 288, 298–299. Kivimäen sähke tuli aamuun 25.2. mennessä (SArk, Waldenin muistiinpanot puhelinkeskusteluista Mannerheimin kanssa, 24.–25.2.1940). Nordström yritti 27.1.1951 selvittää Ruotsin viranomaisilta, milloin Kivimäki oli (aikana 25.–27.2.) saapunut Berliinistä Malmön lentokentälle (Raimo-R. Nordströmin yst. tieto 23.3.2000).

10. Norjan ulkoministerin kirjeet Moskovaan tammi-helmikuun vaihteessa ja helmi-maaliskuun vaihteessa, vrt. Venäjän ulkoministeriön arkiston otteita Tukholman – Moskovan salasähkeistä.

Ehkä kannattaa huomata, että myös Göringin lupauksesta muistelmissaan kertoneet Nordström ja Kivimäki helmikuun puolivälissä uskoivat länsivaltain voittoon, kuten näkyy Nordströmin kirjeestä 16.2. Kivimäelle.¹¹

Itse asiassa tuo Rytin ”milloin”-sana oli ratkaiseva helmi–maaliskuun 1940 pohdinnoissa. Ehtisikö Suomi tuhoutua, ennen kuin länsivallat ehtisivät paikalle taisteltaessa Neuvostoliittoa ja Saksaa vastaan.

Ylikankaan mukaan (573) 25.2. merkitsi jyrkkää muutosta Tannerin ja Rytin suhtautumisessa rauhanehdotoihin. Göringin viestin osalta tähän ei voi yhtyä, koska se siis Ylikankaan hyväksymässä muodossa ei ollut vielä silloin tullut perille. Sen sijaan rintama siirtyi seuraavien kahden viikon aikana paljon lähemmäs Viipuria, ja tämä houkutteli hyväksymään raskaammat ehdot. Ylikankaan vertauskohtana käyttämä tilanne 12.2. on sikäli huono, että tiedämme tiedon Summan läpimurrosta tulleen päättäjille vasta myöhään 13.2., Tannerille vasta puolenyön jälkeen.¹²

Saksan uhka

Göringin mielipide oli arvovaltainen,¹³ mutta tuntuu uskottavalta, että sille ei voinut antaa samaa arvoa kuin saksalaisten muuttoin koko talvisodan jatkuneelle kylmälle pidättyvyydelle. Oliko Göring ystävällinen vain ystävällisyyttään? Ajoiko hän itse asiassa Neuvostoliiton, Saksan sopimuskumppanin, asiaa?

Göringin lupailun rinnalle on asetettava se, että virallinen Saksa torjui Kivimäen entiseen viileään tapaan. Valtakunnankanslian kansliapäällikkö Lammers esitteli 20.2. Hitlerille Kivimäen puheillepääsypyrkimyksen, ja Hitler antoi käskyn, ettei tätä otettaisi vastaan. Suomalainen oli ohjattava *Auswärtiges Amt*in, mikä tietysti merkitsi entisenlaisen kannan ilmoittamista.¹⁴

Suomalaisten silloiseen näkemykseen vaikutti varmaan myös se, että Saksan edustajat olivat turhautuneita valtiojohtonsa linjaan. Mm. Saksan sotilasiamies Rössing sanoi tuolloin, että ”hän – kuten lähettiläs von Blücher – oli edelleen vakuuttunut sii-

tä, että sekä Hitlerille että hänen ulkoministerilleen Suomen kansa ja sen taistelu Neuvostoliittoa vastaan oli täysin yhdentekevä”.¹⁵

On myös muistettava, että Göringin rauhansuositus ei ollut uusi. Syksystä asti oli Suomeen tullut vastaavia viestejä.¹⁶ Berliinin sotilasiamiespiireissä liikkui monenlaisia huhuja. Everstiluutnantti Sundman kuuli tammikuun puolivälissä Göringin sanoneen, että ”täytyy saada loppu Suomen sotaan, sillä venäläisiä tarvitaan muihin tarkoituksiin”. Samaan aikaan huhuttiin, että Saksa ja Neuvostoliitto valmistelivat toimintaa Intian suuntaan. ”Tuntuu vähän uskottomalta,” totesi Sundman.¹⁷

Jo talvisodan aikana vallitsi erimielisyyttä Göringin vaikutusvallan suuruudesta. Esimerkiksi länsimielinen Erkko vakuutti brittilähettiläälle 22.2., ettei hän luottanut lainkaan Göringiin eikä uskonut tällä olevan paljontaan vaikutusta Saksan ulkopo-

11. *In extenso* Nordström (1996), 636. – J.K. Paasikivisen sijaan oli (muistiinpanossaan 17.2.1940) epävarma länsivaltain voitosta ja kritikoi päiväkirjalleen hallitustovereitaan toiveajattelua 20.2. seuraavasti: ”illusioni on että kun länsivallat voittavat sodan Saksaa vastaan niin silloin suuressa rauhateossa meidän itenäisyytemme ja asemamme järjestettäisiin ja kaikki asetettaisiin paikalleen (mutta jos Venäjä on vallottanut Suomen, niin luullaanko että länsivallat, Englanti ja Ranska jatkaisivat sotaa ajaakseen pois venäläiset Suomesta?), ja ellei Ranska ja Englanti voita sotaa?”

12. KA, Tannerin muistiinpano 13.2.1940.

13. Ylikangas selittää (574), että hallituksen jäsenille ei salaisuuslupauksen takia voitu sanoa, että Kivimäen tuomien terveisten takana oli Göring. Tämä koskee kuitenkin vain Kivimäen tulon jälkeistä aikaa, sillä sekä 23.2. että 25.2. kokouksissa oli kerrottu, että Kivimäen odotettu viesti oli seurausta Göringin tapaamisesta.

14. Vastauksen Lammers ilmoitti 23.2. Suomen sotilasiamiehelle, everstiluutnantti V. A. Sundmanille. Bundesarchiv R43II/1444b, 707–711. Kivimäen vastaanotosta Berliinissä ja Ribbentropin jäädytysohjeesta Helsingin-lähettiläs von Blücherille vrt. Risto O. Peltovuori (1975) *Saksa ja Suomen talvisota*, 61–62, ja Gerd R. Ueberschär (1978) *Hitler und Finnland 1939–1941*, 138.

15. Ks. viite 7.

16. Göring ei todellakaan pitänyt kynttiläänsä vakan alla. Neuvostoliiton kauppavaltuuskunnan puheenjohtajalle I. F. Tevosjanille hän 29.3. kehuskeli taivuttaneensa Suomea rauhaan. Viitattuaan rauhanteon hyödyllisyyteen Venäjälle ja Saksan kiinnostukseen punarmeijan vahvistamiseen hän vakuutteli Saksan voitavan ”tämän sodan” kaikissa oloissa. Dokumenty vnesnej politiki 1940 – 22 ijunja 1941 (1995), 198.

17. SARk 2139/29, Sundman 16.1.40 PM ulk.tstolle.

litiikkaan.¹⁸ Tutkimuksessa on Nürnbergin oikeudenkäynnistä alkaen päätelty, että Göring pidettiin tietämättömänä tärkeistä päätöksistä.¹⁹

Ratkaiseva kohta Göringin helmikuussa 1940 Suomeen lähettämässä viestissä oli, että Saksa tulisi liittymään sotaan, jos länsivaltain joukkoja tulisi Pohjolaan. Siihen varmaan Suomessakin uskottiin, kun se oli maailman kovien realiteettien mukainen. Kotilainen arvioi 1.3., että Saksa valloittaisi viikon kuluessa Ahvenanmaan ja Turun alueen, ja Paasikivi painotti 3.3., että oli vältettävä tilanne, jossa Suomi joutuisi sotaan myös Saksaa vastaan (”Saksakin pommittaisi meitä”). Asiaan vaikutti myös ajatus, että Saksan tullessa mukaan sotaan, Suomi saataisi joutua jaetuksi Neuvostoliiton ja Saksan kesken, kuten Puolalle oli käynyt.

Varsin läheltä Suomen johtomiesten maaliskuun alun tunnelmia pääsi seuraamaan everstiluutnantti Walter Horn, joka ennen lähtöään sotilasasiamieheksi Berliiniin tapasi päämajan ja hallituksen edustajia. Hän sai 3.3. Mannerheimin evästyksen: ”– – lausui kovia, kyynisiä ja suurelta osin epäoikeudenmukaisia sanoja Saksasta ja saksalaisista.”²⁰

Sen sijaan että Göringin viesti olisi vakuuttanut (Ylikangas 574) Rytin ja Tannerin, hekin alkoivat nyt puhua Saksan iskusta Suomeen. Tanner kertoi 28.2. väitettävän, että Saksa sekaantuu leikkiin, ja arvioi 2.3., että Saksa ehtisi Länsi-Suomeen, ennen kuin länsivallat pääsisivät Pohjois-Suomeen.

Pääministeri Ryti oli 3.3. mennessä – Kivimäen paluun jälkeen – vakuuttunut siitä, että Saksa ei tulisi auttamaan Suomea: ”Saksasta meille ei ole apua, sillä Saksa on myynyt meidät, eikä tahdo meidän vuoksemme pilata suhteita Venäjän kanssa. Venäjän ja Saksan sopimuksessa on määrätty mm., että jos syntyy sota Suomen ja Venäjän välillä ja sen johdosta Venäjä saa enemmän rajan järjestelyjä Suomen kanssa, Saksa saa kompensatiota Länsi-Suomessa.” Tämän tiedon (oikeastaan propagandaväitteen) alkulähteenä olivat Ruotsi ja Ranska.²¹

Kaiken kaikkiaan lienee todettava, että tuossa tilanteessa suomalaisilla valtiomiehillä ei ollut mahdollisuutta säädellä toi-

mintaansa Göringin tulevaisuudenlupaus-ten mukaan, mikäli tämä olisi katteettomia mennytkin puhumaan. Saksan ja Neuvostoliiton yhteistyö kuvastui lähes kaikessa.

Välirauha

Valtioneuvoston salaisissa keskusteluissa ei talvisodan viimeisinä viikkoina viitattu Saksan mahdolliseen hyökkäykseen Neuvostoliittoon. (Silti taustalla varmaan kuitenkin eli toive, että Saksan ja Neuvostoliiton ystävyys murtuisi ja että Pohjolan rajoille taas palaisi vastakkaisten voimaryhmien tasapaino.)

Jättäytyminen Saksan avun varaan voidaan Ylikankaan käsityksen mukaan (572) todistaa selvittämällä, milloin ja missä yhteydessä puheet välirauhasta alkoivat. Kuten edellä on jo käynyt ilmi, puheet 25.2. eivät liity Göringin ”lupauksiin” eivätkä lähteet yhdistä välirauhapuheita Saksan apuun, eivät 28.2. eivätkä myöhemmin.

On ehkä tällä kohden vielä aiheellista huomauttaa, että puhuminen Saksan voitos-

18. Ks. viite 3.

19. Vrt. esim. presidentti Mauno Koiviston viittaama teos Michael Tamelander – Niklas Zetterling (2000) *Den nionde april*.

20. Hornin kokoelma, SArk. PK 1075:1.

21. Ulkoministeri Günther oli sanonut asiainhoitaja Erkolle, että ”viimeaikoina on jälleen alettu puhua enemmän Saksan sotilaallisista väliintuloista Suomessa, joka ratkaisisi taistelun, jolloin Saksa saisi Ahvenanmaan ja Venäjä Hangon. Güntherin mielestä Saksan väliintulo tapahtuisi sisäpoliittisista syistä Suomen avustamisen merkeissä.” (Paasikiven muistiinpanot 4.2.1940). – Tähän reagoi Berliinistä 5.2. Suomen sotilasasiamies Sundman: ”Erkon ilmoituksesta, jonka mukaan Saksa valmistelisi ’pikaiskua’ Suomen ’auttamiseksi’. Käsitykseni – toistaiseksi ei ryhdy toimenpiteisiin.” (SArk 2139/28). – Tannerille Günther 5.2. paljasti tietojensa taustan: ”Ruotsin Pariisin pääkonsuli Nordling [oik. Nordlin] oli käydessään Daladierin luona, jonka vanha tuttava hän on, saanut sen [paktin sisällön] lukea. Sen mukaan oli Saksa myöntänyt Venäjälle oikeuden menetellä Baltian maissa niin kuin se sittemmin oli menetellyt. Suomeen nähden Venäjällä oli vapaa valta rajajärjestelyyn Viipuriin saakka ja samoin oikeus saada osa Petsamosta. Jos ei saa niitä suosiolla voi ottaa väkivallalla. Jos Nliitto ottaa Suomesta suurempia paloja, on Saksa oikeutettu Itämeren tasapainon säilyttämiseksi saamaan kontrolloikeuden johonkin osaan Länsi-Suomessa (Ahvena?). Ei kuitenkaan voinut tietää oliko D:n hallussa oleva paperi oikea.” (Tannerin muistiinpanot 5.2.; vastaava Rytin muistiinpanoissa 12.2.1940).

ta tarkoitti tuolloin nimenomaan voittoa länsivalloista (ei siis vielä Neuvostoliitosta) ja että ”välirauha”-termi viittaa ennen kaikkea myöhemmin tehtävään lopulliseen rauhaan mutta saattaa – ei välttämättä – sisältää uuden sodan.

Viittauksia sotaankin on, niistä näkyvin Rytin (28.2.) päämäärä, ”että edullisten tapahtumien sattuessa olemme siinä kunnossa, että itsekin merkitsemme jotakin. Parempi alkaa maan jälleenvaltaus Viipurista kuin Tornioista.” – Näiden lauseiden rinnalle on asetettava tuolloiset puheet taistelemisesta loppuun saakka. Risto Rytin koko toisen maailmansodan ajan esiin välähtävä ajatus oli, että Suomen on pyrittävä välttämään henkilötappioita, jotta Suomella olisi jotain merkitystä sodan lopputilanteessa, ja säilyttämään välit sekä länsivaltoihin että Saksaan, jotta Suomella olisi tukea lopullisessa rauhanteossa. Huomautettakoon, että viittaus Tornioon ei viittaa erityisesti saksalaisapuun, pikemminkin päinvastoin!

Itse sana ”välirauha” tuli hallituksessa käyttöön (9.3.), kun ilmeni, ettei rauhanehtoja ollut saatu lievennetyksi ja että länsivaltain apua ei enää voitu kutsua. Hallituksen pöytäkirjoista käy selvästi ilmi voimaton epätoivo ja raivo rauhanteon edessä. Tunteet kuohuivat: Saksan ja Ruotsin politiikkaa kirottiin, kun Neuvostoliiton kanssa sopimuksen tehnyt Saksa uhkasi pommittaa länsivaltain apujoukkoja ja Ruotsi ja sen esimerkkiä noudattaen myös Norja kielsivät apujoukkojen läpikulun. Alistumisen hetkellä hallituksessa haluttiin epärationaalisesti uskoa, että oikeus myöhemmin voittaisi, että Neuvostoliiton hyökkäys ja rauhanteon epäoikeudenmukaisuus vielä kumottaisiin.

Ministeri Söderhjelm halusi 9.3. rauhaan suostuakseen muilta ministereiltä yksimielisyyttä siitä, että ”kaikki pitävät tätä välirauhana ja ovat valmiina varustautumaan sen hetken varalta, jolloin raja palautetaan”. Tämän Tanner myönsi ”jokaisen” perimmäiseksi ajatukseksi: ”jos tulee otollinen hetki”. Selvää kuitenkin on, että vielä ei osattu kuin arvailla, miten sellaiseen tilanteeseen päädyttäisiin. Tästä epävarmuudesta on selkeä esimerkki (Ylikangas 570) Tan-

nerin Neuvostoliiton ärsyttämistä hillitsevä lausuma 12.3.:

”Suursota ei vielä ole kunnolla alkanut, emmekä tiedä mitään sen loppumisesta. Tämä meidän rauhamme on välirauha, emmekä tiedä, millainen lopullinen rauha tulee.”

Tämänkertaisen puheenvuoronsa Ylikangas aloittaa (569–570) taitavasti *Murbenäytelmän vuorosanat* -kirjan ”unohduksella”. Käytettävissä olisi ollut lisääkin hallituksen keskustelua.²² Näin syntyy – epäilemättä tarkoituksella – kuva, että hänen tulkintaansa olisi jotenkin pyritty himmentämään ja että mainittu keskustelunpätkä olisi vahvistamassa hänen tulkintaansa. Näinhän ei ole. Ylikankaan perusteluihin se ei tuo uutta. Saksasta ei näissä lausumissa puhuta. Ne sisältävät muuallakin lausuttujen kaltaisia toiveita rauhansopimuksen sisällön väliaikaisesta luonteesta ja pelkoja Neuvostoliiton hyökkäyksen uudistumisesta.

Talvisodan päättyessä

Saksan apuun luottamista Ylikangas todistelee väitteellä, ettei (571) lännestä enää voitu toivoa apua ja että (574) avun torjumisella oli suoritettu ratkaiseva linjavalinta (kun Tanner ja Ryti luopuivat rauhanratkaisullaan kokonaan lännen avusta). On toki selvää, että Suomen ratkaisu vaikeutti lännen sotasuunnitelmia ja myös että Saksan-suhteita ryhdyttiin kaikin keinoin parantamaan. Kuitenkin lähteet todistavat, että välittömästi talvisodan päättyttyä – ainakin siihen asti kun Saksan Norjan-operaatio kääntyi voitolliseksi – suomalaiset edelleen kaaavailivat apuvoimien saamista länsivalloilta.

Pohjoismaisen puolustusliiton suunnittelu oli käynnistetty antamaan suomalaisille toivoa. Hanke kaatui Neuvostoliiton mahtikäskyn, mutta suunnitelmat paljastavat suomalaisten ajatuksia: liiton hyöty olisi ollut takuu siitä, että länsivaltain apu, ennen kaikkea lentokoneet, seuraavassa sodassa pääsisivät Suomeen.²³

Jotain todistaneekin, että vielä Rytin toista hallitusta perustettaessa aikalaikäsiitys Rytin kannasta oli entisenlainen. Mai-

nittu Walter Horn totesi, että ehkä Witting ja Walden ”onnistuvat parantamaan suhteita Saksaan” mutta että pääministeristä ei tällaista toivoa ollut: Ryti tuskin oli muuttanut mielipiteitään.²⁴ (Ylikankaan konspiraatiivisen tulkinnan mukaan Ryti ja Tanner ehkä salasivat todelliset kantansa, mutta siitä ei ole todisteita.)

Tämä kirjoitus on vain vastaus Heikki Ylikankaan haasteeseen. Oman tulkintani talvisodan lopun tilanteesta olen viimeksi julkaissut teoksessa *Stalinin kiusa – Himmelerin täi* (2002). Yrittäen puolestani tunkeutua Rytin ja Tannerin ajatuksiin sanoisin, että he eivät toivoneet Saksan voittavan, mutta eivät myöskään häviävän niin paljon, että kommunismi pääsisi leviämään Keski-Eurooppaan. Suomen oli säilytettävä voimansa, koska Saksan voitto tai tilanteen lukkiutumien tai Saksan tappio saattaisivat Suomen taas uuden sodan vaaraan.

Realiteetit siis ratkaisivat. Silti on selvää, että tulevaisuuden toivo eli eri muodoissa. Elämisen mahdollisuus oli turvattava, jotta myöhemmin voitaisiin parantaa haavat. Hyvityksenhalu pyrki näkösalille, ja kesään 1940 tullessa Saksan tukea haettiin yhä enemmän – toistaiseksi turhaan. ■

22. ”Unohduksen” selitys on varsin yksinkertainen: ”vuorosanojen” pohjaksi otettiin Rytin arkistossa oleva Tudeerin muistiinpanojen puhtaaksikirjoitettu versio. Mukaan ei näin tullut 12.3. pidetyn kokouksen epävirallinen jatko, josta on Tudeerin arkistossa käsin kirjoitettu muistiinpano. Tämä on ainoa talvisodan aikainen ”unohdettu” keskustelunpätkä, sillä muut jatkokeskustelut ovat sodan päättymisen jälkeisiä. Siitä olen Ylikankaan kanssa yhtä mieltä, että tuo epävirallinen jakso olisi voinut olla mukana. Sen kiinnostavuus ei ole mukaan otettuja keskusteluja vähäisempi.

23. Vrt. esim. P.M. Puolustusliiton edut ja varjopuolet maavoimien kannalta 2.4.1940, SARk T 15717/15.

24. SARk PK 1075:1, Hornin päiväkirja 27.3.40 (”Ryti har väl knappast ändrat sig, men kanske W. och W. lyckas förbättra relationerna till Tyskland”).